

ekskursija bija pa naksnīgo Tartu pilsētu, bet semināru noslēdza pilsētas tuvākās apkārtnes arheoloģisko pieminekļu apskate dienas garumā. Tartu pilsētā galvenā uzmanība tika veltīta arheoloģiski pētītajām vietām, sniedzot ieskatu jaunākajos atklājumos par pilsētas izveidošanās un attīstības vēsturi. Arī Tartu apkārtnē tika apskatīti tieši arheoloģiski pētītie pieminekļi. Ekskursija sākās ar 15. gs. beigās celtās Puhjas (*Puhja*) baznīcas un kapsētas apskati. Tāpat tika apmeklēts interesants ar periodu no 1. g.t. pirmās puses līdz 13.–14. gs. datējams pieminekļu komplekss – Altļāri (*Alt-Laari*) pilskalns ar apmetnes vietu, kā arī pavisam netālu – ap 0,5 km attālumā esošais Erumē (*Erumäe*) pilskalns. Vēl viena no apmeklētajām senajām dzīvesvietām bija gan ar mūsu ēras sākumu, gan ar periodu no 8. līdz 11. gs. datējamais Pēdu (*Peedu*) pilskalns, kas uzskatāms par pirmo plašāk pētīto šāda veida nocietināto dzīvesvietu Igaunijā. No apbedījumu vietām bez minētās baznīcas kapsētas vēl tika apskatīta no viduslaikiem līdz pat 18. gs. izmantotā Vellaveres (*Vellavere*) ciema kapsēta. Savukārt ekskursijas noslēgumā tika apmeklēti Jāgupi (*Jaagupi*) tarandu kapi, kas ir uzskatāms piemērs visplašāk izplatītajam agrā dzelzs laikmeta (1.–4. gs.) apbedīšanas tradīciju veidam Igaunijas teritorijā.

Kopumā piektajā teorētiskajā Baltijas arheoloģijas seminārā tika iezīmētas daudzas nozīmīgas, līdz šim Baltijas arheoloģijā maz risinātas problēmas, sniedzot jaunus virzienus turpmākai Baltijas arheoloģijas attīstībai. Jau pati teorētiskā arheoloģija Baltijā līdz šim ir maz skarta un joprojām nenovērtēta. Par to liecina arī atkāpes no sākotnējās teorētiskās ievirzes pašā seminārā, kur viena no sekcijām bija veltīta tehniskajām izpētes metodēm. Arī tām Baltijas arheoloģijā, bez šaubām, ir ļoti nozīmīga loma, tomēr tieši teorētiskā arheoloģija paver visplašākās iespējas atsevišķus, ar tehniskām metodēm noskaidrotus faktus sasaistīt kādā vienotā aizvēstures vai vēstures stāstā. Visi šī Baltijas arheoloģijas semināra referāti, tāpat kā iepriekšējos semināros prezentētie, tiks publicēti atsevišķā rakstu krājumā, ko plānots izdot līdz nākamajam semināram. Sestais Baltijas teorētiskās arheoloģijas seminārs paredzēts 20113. gadā Lietuvā.

Elīna Guščika

ATSKAITES SESIJA PAR ARHEOLOGU UN ANTROPOLOGU PĒTĪJUMIEM LATVIJĀ 2010. UN 2011. GADĀ

2012. gada 26. aprīlī norisinājās LU Latvijas vēstures institūta organizētā kārtējā atskaites sesija par arheologu un antropologu pētījumiem Latvijā 2010. un 2011. gadā. LU Latvijas vēstures institūta direktors Guntis

Zemītis, atklājot sesiju, uzsvēra, ka sesijas vienmēr ir bijušas nozīmīgs pasākums, kas pulcējis ne tikai arheologus, bet arī citus humanitāro nozaru speciālistus un radošo specialitāšu pārstāvjus, un izteica cerību, ka tikpat liela interese par arheoloģiju saglabāsies arī nākotnē.

Atskaites sesijā tika nolasīti 12 referāti. Lielākajā daļā referātu tika aplūkoti lauka pētījumu (izrakumu un arheoloģisko pieminekļu apzināšanas) rezultāti, bet četri ziņojumi bija veltīti atsevišķu tēmu izpētes rezultātiem.

Sesijas programmu aizsāka **Valdis Bērziņš** un **Ilga Zagorska** ar ziņojumu par jaunākajiem arheoloģiskajiem pētījumiem Riņņukalna apmetnē, kas norisinājušies ciešā sadarbībā ar Vācijas zinātniekiem. 2010. gadā tika veikti zemūdens pētījumi Salacas upē starp Kaulēnkalmu un Riņņukalmu, kur tika iegūti apstrādāta kaula un raga atradumi, bet 2011. gada vasarā arheoloģiskā izpēte norisinājās Riņņukalna apmetnē. Pirms arheoloģiskajiem izrakumiem apmetnes teritorijā Ķīles Universitātes speciālisti veica ģeofizikālo apsekošana ar magnetometru un ģeoradaru. Apmetnē tika konstatēti 20 netraucēti gliemeņu vāciņu un zivju kaulu slāņi, kas datējami ar vidējā neolīta beigū posmu vai vēlo neolītu, bet apmetnes apdzīvotības sākumu pētnieki saista ar vidējā neolīta sākumposmu. Arheoloģiskajā izpētē līdztekus Latvijas vēstures institūta akmens laikmeta pētnieku grupai piedalījās pārstāvji no Baltijas un Skandināvijas arheoloģiskās pētniecības centra Šlēsvīgā (Vācija). Izrakumi Riņņukalna kekenmedingā jeb gliemeņu vāciņu kaudzē sniedza liecības par netraucētiem gliemeņu vāciņu un zivju kaulu slāņiem un apliecināja ģeoradara metodes efektivitāti šāda veida objektos.

Inna Lazdiņa un **Elīna Guščika** ziņoja par Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes organizētajiem vēstures studentu arheoloģiskās prakses izrakumiem Mežītē 2010. un 2011. gadā. Andreja Vaska un Innas Lazdiņas vadītie izrakumi Mežītes pilskalna apmetnē sniedza jaunas liecības par vēlā dzelzs laikmeta apdzīvotību. Izrakumos tika iegūts bagātīgs arheoloģisko materiālu klāsts, kas sniedz norādes gan par saimniecisko darbību, gan tirdzniecību. Pēc atradumiem var spriest, ka Mežītes pilskalna apmetnes rietumu daļa apdzīvota no 10./11. līdz 13. gadsimtam. Kopumā Mežīte uzskatāma par ievērojamu centru, kas gājusi bojā krustnešu uzbrukumā. Līdztekus arheoloģiskajiem izrakumiem uzsākta apmetnes robežu precizēšana, lietojot zondēšanas un fosfātu analīzes metodi. Mežītes kompleksa pētniecībā tika izmantotas ģeomagnētiskās metodes – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (VKPAI) pārstāvji ar ģeoradara palīdzību noteica kultūrslāņa biezumu un anomālijas. Sadarbībā ar Vācijas arheoloģijas institūtu apmetnes un kapulauka teritorijā tika veikti ģeomagnetometriskie pētījumi, tomēr tie nedeva pietiekamus rezultātus.

Elīna Guščika sniedza ieskatu par jaunākajiem pētījumiem Mežītes kapulaukā, kas tiek pētīts jau no 2009. gada. Izpētītajā kapulauka teritorijā kopā atsegti seši apbedījumi un iegūti savrupatradumi no izpostītiem kapiem, kas datējami ar 11.–12. gadsimtu. Kapulaukā mirušie apbedīti nededzināti 40–50 cm dziļās kapa bedrēs uzkalna augtākajā daļā. Kapu inventārā analogas iezīmes pētniece saskata gan baltu, gan somu kultūrā, bet kapulaukā apbedīto piederību saista ar Baltijas somiem. Kapulaukā iegūtajam senlietu materiālam saskatāmas analogijas vēl 16 vietās Tukuma un Talsu novadā.

Ingrīda Virse (referāta līdzautors **Ritvars Ritums**) informēja par pieminekļu apsekošanu un ģeofizikāliem pētījumiem Grobiņas arheoloģiskajā kompleksā, kas veikti sadarbībā ar arheologiem un ģeofiziķiem no Vācijas (Šlēsviga, Ķīle). Šo pētījumu mērķis bija noskaidrot magneto-metrisko mērījumu un ģeoradara izmantošanas nozīmīgumu Grobiņas arheoloģisko pieminekļu pētniecībā. Pētījumi kopumā tika veikti sešos pieminekļos. Skabāržkalna pilskalnā, lai noskaidrotu kultūrslāņa biezumu, veica arī ģeoloģiskos urbumus. Tie uzrādīja kultūrslāni, kas pārsniedza 2 m, bet iespējamā akas vietā tas sasniedza 4 metrus. Uz šo pētījuma pamata plāno veikt izrakumus minētajos pieminekļos, jo šīs metodes ir tikai palīgs izrakumu sagatavošanas posmā, bet neaizstāj pašus izrakumus.

Zigrīda Apala (referāta līdzautors **Oskars Ušpelis**) ziņoja par arheoloģisko uzraudzību zemzemes komunikāciju izbūvei Cēsīs, kas aptvēra lielāko daļu vecpilsētas. 2010. gadā līdztekus uzraudzības darbiem Cēsu pils parkā notika arheoloģiskie izrakumi Riekstukalnā, kuru laikā tika atsegta aizsargsiena. 2011. gadā norisa neliela apjoma izpētes darbi Cēsu pils teritorijā. Uzraudzības darbi vecpilsētas austrumu daļā ļāva lokalizēt pilsētas aizsargmūra atrašanās vietu (Podnieku iela) un noteikt Sv. Jāņa baznīcas kapsētas aptuveno ZR un ZA robežu. Vecpilsētas rietumu daļā iepriekš nepostītu kultūrslāni konstatēja L. Katrīnas ielā, kur atklāja 13 m garu koku seguma klāstu, un L. Kalēju ielā, atsedzot senākus ielas bruģa segumus divos līmeņos. Katrīnas un Palasta ielas krustojuma rajonā atsegts dolomītakmeņu mūra fragments.

Ieskatu par arheoloģiskajiem pētījumiem Kobronskanstī 2010. un 2011. gadā sniedza **Andris Šnē**. Šeit pētniecība saistīta ar LU Dabaszinātņu akadēmiskā centra jaunā korpusa izbūvi. Izrakumos piedalījās LU Vēstures un filozofijas fakultātes studenti. Izrakumos konstatēja 17. gs. kultūrslāni ar bagātīgu artefaktu klāstu (saules pulkstenis, maizes lize, monētu depozi) un dažādām izbūvju paliekām (maltuve, atkritumu bedre, notekgrāvis). Kobronskanstī veikti radiolokācijas pētījumi, lai noteiktu slāņus un to anomālijas – iespējamās celtņu vietas, kuru pētniecība vēl tiks turpināta. Šai 17. gadsimtā celtajai fortifikācijas būvei bija liela loma Rīgas pilsētas aizsardzībā, un savu nozīmi tā zaudēja 19. gadsimtā.

Juris Urtāns ziņoja par akmens krustu atradumiem un to pētniecību Piedrujas Tolojevcu kapsētā. Šai kapsētā atrasti astoņi krusti ar dažāda veida krustu iecirtumiem, un tie ir līdz šim vienīgie Latvijā zināmie astoņi vienkopus novietotie krusti. J. Urtāns šos krustus saista ar kapsētas senāko daļu, kuru viņš apzināšanas laikā arī uzmērīja. Lielākā daļa šo krustu ir iegrimuši zemē, sašķiebušies vai izgāzušies. Kopumā J. Urtāns šo vietu uzskata par unikālu un grūti datējamus krustus skaidro ar individuālām kapa, nevis visas kapsētas zīmēm.

Rūdolfa Brūža referāts bija veltīts līdz šim maz praktizētiem etnoarheoloģiskajiem pētījumiem, kas notika Dzirciema “Bisniekos” 2010. un 2011. gadā. Pētījumi tika veikti rakstnieka Ernesta Birznieka-Upīša dzimtajās mājās, izmantojot gan etnogrāfiskās liecības, gan arheoloģisko izpēti. Izrakumi notika dzīvojamās mājas un staļļa vietā, kas ļāva dabā precīzi lokalizēt šo ēku atrašanās vietas. Kartogrāfiskais materiāls un mājas apraksts ļāva precīzāk noteikt dzīvojamās mājas plānojumu.

Ieskatu Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas bioarheoloģiskā materiāla izpētē sniedza **Guntis Gerhards** (referāta līdzautori – **Mārtiņš Lūsēns** un **Elīna Pētersone-Gordina**). Referāts bija balstīts uz iepriekšējo gadu arheoloģiskajiem izrakumiem Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcā, kuru laikā tika atklāti trīs kārtās likti 107 kapi. Šai baznīcā apbedīto iedzīvotāju bioarheoloģiskā izpēte sniedza ziņas par dzīves kvalitāti un stresa ietekmi. G. Gerhards apbedītajiem konstatējis dažādas traumas (lūzumi, zobena cirtieni), slimības (rahīts, cinga), stresu (zobu augšanas izmaiņas, sliktu zobu stāvoklis) un ķermeņa garuma izmaiņas. Pēdējās pētnieks skaidro ar dažādiem sociālajiem slāņiem pieejamo atšķirīgo pārtikas kvalitāti un dzīves apstākļiem.

Gunita Zariņa sniedza ieskatu jaunākajos pētījumos par Doles Ķivutkalna iedzīvotājiem. Viņa informēja par Somijas Dabas vēstures muzeja datēšanas laboratorijā Helsinkos veiktajiem Ķivutkalna pilskalna kultūrslāņa un kapulauka apbedījumu datējumiem, kas variē no 2600 līdz 2440 gadiem pirms mūsdienām. Doles Ķivutkalna iedzīvotāju dzīves kvalitātes noteikšanā izmantotas dažādas ķīmiskā sastāva analīžu metodes (oglekļa, slāpekļa), kas ļāva secināt, ka šie iedzīvotāji uzturā lietojuši mazāk zivju nekā Zvejnieku kapulaukā apbedītie. Paaugstinātu oglekļa izotopu vērtību saista ar prosas lietošanu uzturā. Salīdzinot šo izotopu vērtību pieaugušiem indivīdiem un bērniem, paaugstināta koncentrācija konstatēta 1,2–2 gadus veciem bērniem. G. Zariņa šo starpību skaidro ar to, ka bērni līdztekus mātes pienam uzturā lietojuši prosas putru.

Roberts Spirģis sniedza jaunu interpretāciju par t.s. Smoļenskas tipa zoomorfo piekariņu atradumiem Latvijā. Šos piekariņus, kas Latvijas arheoloģu pētījumos saukti par “plakanajiem zirdziņiem” un līdz šim saistīti

ar pagāniskajiem ticējumiem, R. Spirģis saista ar bestiārijos attēlotajiem levkrotiem. Pētnieks šiem zoomorfiem piekariņiem nesaskata līdzību kādai dabā esošai būtnei, bet gan uzskata tos par kāda fantastiska dzīvnieka attēlojumu, kuram ir līdzīgas iezīmes ar zirgu, teļu, lūsi vai suni. R. Spirģis Daugmali uzskata par vienu no lielākajiem krustiņu izgatavošanas centriem Austrumbaltijā, kur 12. gs. sākusies arī zoomorfo piekariņu masveida izgatavošana. Šo piekariņu sastopamību Daugavas lejtecē viņš saista ar kristietības izplatīšanos no austrumiem. Piekariņus pētnieks asociē ar amuletiem nokļūšanai paradīzē, un to popularitāti skaidro ar baznīcu un klosteru aktivitātēm kristīgās ticības izplatīšanā.

Sandra Zirne nolasīja referātu par Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības aktuālām problēmām, aplūkojot tās Eiropas kontekstā. VKPAI 2011. gadā izrakumu atļaujas izsniegusi 76 personām, to skaitā jaunajam arheologam kopā ar vadītāju 2010. un 2011. gadā izdota pa vienai atļaujai katru gadu. Lielākais skaits atļauju izdots arheoloģiskās uzraudzības darbu veikšanai.

S. Zirne sniedza salīdzinošu ieskatu Latvijas un Eiropas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības likumdošanā. Referente īpašu uzmanību veltīja dažādu valstu praksei metāldetektoru izmantošanas ierobežošanai, normatīvajiem regulējumiem par īpašuma tiesībām uz atradumiem, sabiedrības izglītošanas veidiem u.c. jautājumiem. Pēdējos gados metāldetektoru lietošana Latvijā sasniegusi kulmināciju, ne mazāk mantu meklēšana ar metāldetektoriem tiek piekopta arī daudzās citās valstīs. Cilvēki, kam mantu meklēšana ir hobijs, nodara ievērojamus postījumus arheoloģiskajam mantojumam. Pieņemtie normatīvie regulējumi dažādās valstīs ir atšķirīgi un ne vienmēr efektīvi. Tāpat sadarbības modeļi starp metāldetektoristiem un arheologiem ir dažādi. Referente skāra arī jautājumu par arheoloģisko priekšmetu tirgošanu interneta portālos, kas krietni pieaugusi. Latvijā par pieminekļu postīšanu sešos gadījumos ir ierosināts kriminālprocess, kas paredz soda sankcijas. S. Zirne īpašu uzmanību veltīja jautājumam par sabiedrības izglītošanu. Latvijā skolu programmās nav iekļauti pieminekļu aizsardzības jautājumi. Referente informēja par uzsāktajām darbībām, lai veiktu grozījumus Latvijas normatīvajos aktos, kas uzlabotu arheoloģiskā mantojuma aizsardzību.

Sesijas noslēgumā diskusijās galvenā uzmanība tika pievērsta Roberta Spirģa un Sandras Zirnes referātiem. R. Spirģis sniedza jaunu interpretāciju par Smoļenskas tipa zoomorfo piekariņu atradumiem Latvijā, kas izraisīja plašas diskusijas arheologu vidū. Domu apmaiņā iesaistījās G. Zemītis, A. Vijups, A. Šnē, J. Ciglis. Tika norādīts: ja jebkuru simbolu saistītu ar kristietību, šeit būtu bijis milzīgs kristietības centrs. Diskusijās tika izvirzīts jautājums, vai piekariņa nēsātājs bija kristietis, vai tas tika

pielāgots vietējai ideoloģijai. Tika diskutēts arī par kristietības un bestiāriju nozīmi šo piekariņu izplatībā Latvijas teritorijā. Šajā sakarā A. Vijups norādīja, ka Austrumeiropā nav atrasti bestiāriji, līdz ar to zūd šo tēlu semantika, jo valkātājiem bija jāredz bestiāriji. Viņš apšaubīja iespēju, ka ar bestiārijiem saskārās Daugavas lejteces iedzīvotāji. Turpretī A. Šnē šo laiku vēl nesaista ar kristietību un rakstīto vārdu. Tāpat uzsvēra, ka šādā veidā tiek pārspīlēta artefaktu nozīme, jo uz šo laiku krievu rakstītie avoti ir “pavisam klusi” un nerunā par apzinātas kristietības ieviešanu. Šos komentārus centās atspēkot R. Spirģis, norādot, ka rakstītie avoti klusē arī par kristietības ieviešanas procesiem Senkrievijā, bet par to runā tikai lietiskie avoti. Tāpat viņš norādīja, ka kristietības ieviešana norisinājās arī bez sabiedrības rakstītprasmes.

Par kultūras mantojuma aizsardzību S. Zirnes referātā izskanējušo domu kontekstā savu viedokli izteica arheologi G. Zemītis, A. Šnē un B. Eglāja. Viens no šīs diskusijas pamatjautājumiem bija par iemesliem, kas liedz pieņemt stingrus lēmumus pieminekļu aizsardzības jomā. Uz to S. Zirne norādīja, ka šobrīd arheoloģija un bizness atrodas vienā kaušā, šādi stingrāki nosacījumi ierobežo cilvēku tiesības un brīvību. Tāpat arī arheoloģiskais mantojums nevar kavēt ekonomikas attīstību. Šādi stingrāki ierobežojumi izriet no tā, ka Latvija ir pievienojusies Eiropas Arheologu konsilijam. Tika skarts jautājums par to, kas izstrādā noteikumus būvniekiem Eiropas projektos un kāda vieta tajos ir arheoloģijai. Uzmanība tika pievērsta arī jautājumam par arheoloģiskā mantojuma popularizēšanu. A. Šnē norādīja, ka kopīgi jāsadarbjas zinātniekiem un pedagogiem, jo sabiedrības izglītošana un arheoloģijas popularizēšana ir svarīgāka par likumdošanu. Līdz ar to jāpiestrādā, lai sabiedrība saprastu, ka arheoloģija ir daļa no identitātes.

Atskaites sesiju papildināja astoņi stenda referāti, kas sniedza vizuālu priekšstatu par pētītajiem pieminekļiem un tajos iegūtajiem rezultātiem, kur varēja aplūkot atrastās senlietas, zīmētos plānus un fotogrāfijas. Četri no šiem stenda referātiem papildināja nolasītos ziņojumus.

Divu pēdējo gadu arheoloģisko izrakumu rezultāti plašāk atspoguļoti krājumā “Arheologu pētījumi Latvijā 2010. un 2011. gadā”. Jācer, ka tuvākajā laikā tiks publicēti arī raksti par sesijā aplūkotajām tēmām – par kristietību, pieminekļu aizsardzības jautājumiem, jaunajām atziņām par Doles Ķivutkalna iedzīvotājiem un Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcā apbedītajiem.

Atskaites sesiju par arheologu un antropologu pētījumiem Latvijā 2010. un 2011. gadā noklausījās 100 dalībnieki no dažādām valsts institūcijām un privātām struktūrām.